

Рис. 2. Особливості прояву емоцій в умовах навчального спілкування

Отримані дані свідчать, що домінування радості в повсякденному житті має досить стійкі позитивні зв'язки із проявом гніву й негативні зв'язки із проявом печалі. У навчальному спілкуванні такі підлітки мають деяку тенденцію до підвищеного прояву радості й мало схильні до прояву печалі. Страх і гнів в «радісних» підлітків близькі до середнього очікуваного значення. Отже, ці емоції індивідуально варіюють у широкому діапазоні значень і не мають закономірних зв'язків із домінуванням радості. Домінування гніву в повсякденному житті до деякої міри пов'язане зі зниженим проявом страху.

Висновки. З вище зазначеного зрозуміло, що особливу увагу слід звернути на необхідність поглибленого ознайомлення підлітків із різними емоційними станами, формування у них уявлень про внутрішні та зовнішні чинники, що зумовлюють певний настрій у людини та його зовнішні прояви – міміку, жести, вчинки; також необхідно з'ясувати умови оптимізації спілкування з дорослими та однолітками як засобу виховання емоційної культури підлітків.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Варій М. Й. Загальна психологія. Навчальний посібник / М.Й. Варій. – К.: Центр учбової літератури, 2007. – 968 с.
2. Изард К.Э. Психология эмоций / К.Э. Изард. – СПб.: Питер, 2002. – 464 с.
3. Ильин Е.П. Эмоции и чувства / Е.П. Ильин. – СПб: Питер, 2001. – 752 с.
4. Кириленко Т.С. Психология: емоційна сфера особистості / Т.С. Кириленко. – К.: Либідь, 2007. – 256 с
5. Лапченко І.О. Особливості емоційного розвитку у підлітковому віці // Психологія. Збірник наукових праць НПУ ім. М.П.Драгоманова / І.О.Лапченко. – К.: НПУ, 1998. – Вип. 3. – С. 104-108
6. Савчин М.В. Вікова психологія / М.В. Савчин, – К.: Академвидав, 2005. – 360 с.

Данильчук К.

Науковий керівник – Шевченко О.М.

РОЗВИТОК ОБРАЗУ-Я МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ МЕТОДАМИ АРТ-ТЕРАПІЇ

Актуальність теми. В сучасному суспільстві існує потреба в зрілих, рефлексуючих особистостях, які здатні творчо усвідомлювати світ і себе в ньому. Усвідомлення себе і світу на початковому етапі шкільної соціалізації є основою у формуванні світобачення, самосвідомості, ціннісних орієнтацій. У молодшому шкільному віці процес побудови образу-Я і образу світу має свої особливості – це період входження в іншу соціальну сферу, розширення контактів, уявлень про навколишній світ, активного розвитку самооцінки дитини. Для того, щоб це гармонійно відбувалось, у психолого-педагогічній літературі запропоновано цінний інструмент – арт-терапію, що сприяє не тільки задоволенню потреби особистості у самовираженні, самопізнанні і саморозвитку, а й загалом розвитку образу-Я.

Аналізуючи літературу з окресленої нами проблематики, зазначаємо, що дослідженням даної теми активно займалися Р. Бернс, І.С. Кон, Е. Еріксон, І.І. Чеснокова, С.Л. Рубінштейн, О.Н. Леонтьєв, В.В. Петухов, С.Д. Смирнов, Г.А. Берулава, А.О. Реан, Ю.А. Аксьонова та інші. Усвідомлення себе і світу ми розуміємо як цілісний компонент особистості, який включає когнітивну і емоційну сторону, розвивається в процесі формування самосвідомості,

самоствалення і світогляду особистості, та є їх проміжними результатами. Можна виділити основну ланку ставлення до себе і світу. Такою ланкою є «Я» особистості. Базою ставлення до себе і світу є образи «Я» і світу. Формування цих образів у молодшому шкільному віці пов'язане з впливом соціуму, значущих дорослих, школи. Також на нього впливають багато об'єктивних чинників, наприклад, фізичні характеристики тіла дитини, сприйняття його дорослими і однолітками. Багато авторів погоджуються, що в цьому віці ставлення до себе і світу залежать від успіху чи невдач у діяльності та навчанні.

Молодший школяр сприймає себе як індивідуальність, все більше розуміючи, чим він відрізняється від інших, прагнучи самоствердитися, самовиразитися. Самовираження в молодшому шкільному віці – основа побудови позитивного і гармонійного образу-Я і образу світу. Найбільш ефективними для досягнення цієї цілі є методи творчого самовираження. Поняття «самовираження» тісно пов'язане з поняттями «Я» і «самосвідомість». Здатність «Я» дитини пізнавати світ носить творчий характер. На сьогоднішній день творче самовираження і саморозвиток є актуальною проблемою в сучасності й основним напрямком у розвитку особистості дитини. Згідно із зазначеним, **метою** нашої роботи є проаналізувати особливості образу-Я та його формування засобами арт-терапії у молодших школярів через творчі здібності.

Висвітлення проблеми. У молодшому шкільному віці розвивається емоційно-ціннісна сфера особистості. Художньо-творча діяльність для дитини є ефективним способом розвитку позитивної самооцінки, світосприйняття, емоційно-ціннісного ставлення до самої себе і навколишнього світу. Самовиражаючись у творчості, молодший школяр «привласнює» усвідомлені ним у ході діяльності уявлення про світ, про інших людей і себе.

Основа розвитку образу-Я – поєднання різних видів творчої діяльності, що є природним для дитини. У процесі творчого самовираження виявляється суть особистості, дитина знаходить свою «нішу», свою роль у житті, своє «Я». А. Маслоу писав про зв'язок самовираження і Я так: «Самовираження практично неможливо для невротика, у якого немає почуття власного Я, який постійно відчуває себе актором, вимушеним вибирати роль з деякого нав'язаного йому репертуару ролей» [13]. «Діти не просто переносять на папір щось з навколишнього світу, а живуть у цьому світі, входять в нього, як творці краси, насолоджуються цією красою», – вважає В.А. Сухомлинський [22, с. 79].

Основними формами художньо-творчої діяльності молодшого школяра є всі доступні йому види мистецтв: образотворча діяльність; ліплення (пластилін і глина); декоративно-прикладні мистецтва, колажі та аплікації, міні-інсталяції; танцювальна та хореографічна діяльність; робота з ляльками та ігрові елементи художньої творчості; твір віршів, казок та оповідань, словотворчість, каламбур; дитячий театр та психодрама; інтегративний підхід (синтез мистецтв).

З метою вивчення особливостей розвитку образу-Я, нами був підібраний наступний діагностичний інструментарій для діагностики творчих здібностей: тест «Креативність» (Е.П. Торренс); тест «Незавершені фігури» (Е.П. Торренс); методика «Кола» (Вартегг); методика «Речення». Дослідження проводилось на базі Рівненської ЗОШ І-ІІІ ступенів № 24. Всього у дослідженні взяло участь 40 досліджуваних: учні двох других класів (експериментальна і контрольна групи по 20 учасників) віком від 8 до 9 років. Після діагностичного дослідження ми провели арт-терапевтичну розвивальну програму. Ефективність програми з розвитку творчих здібностей молодших школярів підтверджена порівняльним і кореляційним аналізом.

Таблиця № 1.

«Порівняння показників експериментальної і контрольної груп до і після формування експерименту»

	гнучкість		оригінальність		розробленість		опір замкнут.		верб.креат	
	до	після	до	після	до	після	до	після	до	після
Експериментальна група	5 (25%)	6 (30%)	6 (30%)	12 (60%)	4 (20%)	14 (70%)	8 (40%)	16 (80%)	8 (40%)	15 (75%)
Контрольна група	5 (25%)	5 (25%)	7 (35%)	6 (30%)	4 (20%)	4 (20%)	7 (35%)	5 (25%)	6 (30%)	6 (30%)

З таблиці видно, що низька ефективність спостерігається за показником «гнучкість». Можливо, це пов'язано з тим, що гнучкість залежить від широти кругозору, від накопичення і розширення теоретичних знань, а розвивальні заняття цього не забезпечували.

В результаті експерименту було виявлено, що усвідомлення себе і світу залежить від змісту художньої діяльності, до якої залучена дитина. Проведена дослідно-експериментальна робота доводить, що основними факторами формування ставлення до себе і світу молодших школярів є певні змістовні моменти і чинники. Кожна з форм мистецтв наповнена особливим змістом та по-своєму забезпечує розкриття образу-Я і світу для дитини. Так, театральні елементи сприяють усвідомленню себе і світу за допомогою розширення рольового репертуару, внутрішнього досвіду проживання життєвих ситуацій, формування емпатії. У образотворчій діяльності на малюнку дитина відображає ставлення до власної особистості і до навколишнього світу, усвідомлює зміст образу-Я пластичними засобами. Шляхом зміни малюнка і розвитку координації руху при освоєнні методу образотворчої діяльності формується регулятивна сторона усвідомлення себе і світу, розуміння і прийняття себе і світу. У літературній творчості з допомогою підбору жанру, цікавого саме для певного учня, в процесі самовираження, написання сюжету і вибору героїв, також формується поступове усвідомлення себе і світу.

Тим не менш, незважаючи на різницю способів впливу на особистість кожного з видів мистецтв, можна виділити загальні умови та положення:

1. У кожному з форм мистецтва створюється художній образ, в якому укладено усвідомлення себе і світу (через їх вибудовування).

2. Усвідомлення «Я» та світу відбувається за допомогою взаємодії молодшого школяра з художнім образом, а у творчості дитини - за допомогою наступних механізмів: ідентифікація (з героєм, з художнім образом, з учасниками творчого процесу, а через процес творчості - з цілим світом); відокремлення (усвідомлення своїх відмінностей від інших на основі неповторності своєї творчості, вибору художніх засобів, ототожнення з героєм на визначеному етапі творчості); самосприйняття (сприйняття свого «Я» за допомогою вибору кольору, форми творчості); рефлексивні механізми (осмислення своєї творчості); децентрація (вихід за межі «Я» шляхом усунення від своєї творчості).

Художньо-творча діяльність дозволяє формувати цілісний образ-Я і образ світу, сприяє усвідомленню його духовного, соціального, психологічного, фізичного аспектів. Також необхідно спиратися на деякі значущі в даному аспекті функції мистецтва. Виховна функція мистецтва полягає у розвитку рефлексивного ставлення до себе і світу, сприяє формуванню орієнтацій щодо себе та світу, формує самосвідомість і світогляд. Естетична функція охоплює всі три аспекти формування усвідомлення «Я» і світу, але найбільш сильно розвивається естетичне ставлення до себе і світу, його емоційні аспекти, ціннісні орієнтації. Пізнавальна функція мистецтва впливає на когнітивну сторону усвідомлення себе і світу, на формування знань про себе і світ, як пізнання світу і себе в ньому через його художній образ. Соціальна (комунікативна) функція дозволяє шляхом створення діалогу (у широкому сенсі) сформуванню орієнтацію молодшого школяра в світі.

Таким чином, для того, щоб дитині усвідомити себе, необхідно також усвідомлювати навколишній світ. Це особливо важливо для молодших школярів, для яких ці усвідомлення розвиваються в контексті розвитку соціального «Я» і пізнання навколишнього світу в умовах початкової школи через творче самовираження, яке відбувається при залученні учнів у сферу мистецтва. У процесі самовираження, під дією механізмів (ідентифікації, відособлення і ін.) Відбувається поступовий розвиток образу-Я і образу світу кожного школяра.

Отже, можна зробити наступні **висновки**: умови розвитку усвідомлення молодшими школярами себе і світу слід розуміти як систему, в якій основною ланкою є педагогічна організація художньо-творчої діяльності, що поєднує педагогічні, соціальні, культурологічні, психологічні технології художньої творчості як у навчальній діяльності, так і поза нею.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Абульханова-Славська К.А. Про шляхи побудови психології особистості / К.А. Абульханова-Славська // Психологічний журнал. – 1983. – № 1. – С.33.
2. Аксьонова Ю.А. Символи світоустрою в свідомості дітей / Ю.А. Аксьонова. – Екатеринбург.: 2000. – 272 с.
3. Бердяєв Н.А. Сенс творчості / Н.А. Бердяєв. – М.: АСТ Москва: Хранитель, 2007. 414с.
4. Бернс Р. Що таке Я-концепція // Психологія самосвідомості: Хрестоматія / За ред. Д. Я. Райгородського. – Самара: Бахрах – М., 2003. С.277.

5. Божович Л. І. Особистість і її формування в дитячому віці. Психологічні дослідження / Л.І. Божович. – М.: Просвіта, 1968. – 462 с.
6. Виготський Л. С. Уява і творчість у дитячому віці / Л.С.Виготський. – СПб.: Союз, 1997. – 453 с.
7. Виготський Л.С. Собр. соч.: В 6 т. М., 1981-1984.
8. Воловікова М.І. Повернення до себе (психологія, символ, культура) / М.І.Воловікова, А.А.Трофімов. – М., 1995. – 289 с.
9. Грибов Ю.А. Психолого-педагогічні умови розвитку творчого самовираження учнів і вчителів / Ю.А.Грибов // Питання психології. М., 1989. № 2. – С. 57- 62.
10. Кон І.С. Відкриття «Я» / І.С.Кон. – М.: 1978. – С.304.
11. Мухіна В.С. Вікова психологія. Феноменологія розвитку / В.С.Мухіна. – М.: 2007. – 374 с.
12. Максакова В.І. Організація виховання молодших школярів / В.І.Максакова. – М.: 2003. – С.260.
13. Маслоу А. Мотивація і особистість / А. Маслоу. – М.: 2007. – С.307.
14. Обухів А.С. Історично обумовлені модифікації образу світу / А.С. Обухів // Розвиток особистості. – 2003. – № 4. – С.399.
15. Петухов В.В. Образ світу і психологічне вивчення мислення / В.В. Петухов // Вісник Моск. ун-ту. – Сер. 14: Психологія. – 1984. – № 21.
16. Потебня А.А. Естетика і поетика / А.А. Потебня. – М.: 1976. – 287 с.
17. Психологія дитинства: Підручник / За ред. А.А. Реана. – СПб.: 2003. – 256 с.
18. Раусте фон Фріхт М.Л. Образ «Я» як підструктура особистості / М.Л. Раусте фон Фріхт // Проблеми психології особистості. – М.: 1982. – С.400.
19. Рогова Р.М. Становлення самосвідомості особистості школяра / Р.М.Рогова, Г.Н.Філонов, Г.Н.Волков, Л.П.Печко. – М.: 2003. – 369 с.
20. Рубінштейн С.Л. Основи загальної психології / С.Л. Рубінштейн. – СПб.: 1998. – 489 с.
21. Смирнов С.Д. Психологія образу: проблеми активності психічного відображення / С.Д. Смирнов. – М.: 1985. – 257 с.
22. Сухомлинський В.А. Про виховання / В.А. Сухомлинський. – М.: 1979.
23. Еріксон Е. Дитинство і суспільство / Е.Еріксон. – СПб.: 1996. – 39 с.

Кашецька С.

Науковий керівник – доц. Шпак М.М.

ВПЛИВ КОМП'ЮТЕРНИХ ІГОР НА ПСИХОЕМОЦІЙНИЙ СТАН ПІДЛІТКА

Актуальність дослідження. Уявити сучасну людину без комп'ютера та інтернету просто неможливо. Ці досягнення техніки значно спростили наше життя, відкрили нові можливості, але разом з тим принесли нові, раніше не відомі нам проблеми, однією з яких є вплив комп'ютера на нашу психіку. Як медаль має дві сторони, так і цей вплив може бути і позитивний, і негативний [3]. Наукові дослідження, спрямовані на вивчення особливостей прояву та подолання комп'ютерної залежності мають вагоме значення для подальшої боротьби з новою формою адиктивної поведінки людини.

Як відомо, адиктивна поведінка – це одна з форм деструктивної, девіантної поведінки, яка виражається в прагненні відійти від реальності внаслідок зміни свого психічного стану [1].

Метою дослідження є на основі теоретичного аналізу психолого-педагогічної літератури з проблеми дослідження та результатів експериментальної роботи охарактеризувати вплив комп'ютерних ігор на психоемоційний стан підлітків, визначити рівень прояву комп'ютерної залежності учнів та обґрунтувати її взаємозв'язок із агресивною поведінкою та рівнем тривожності у підлітків.

Висвітлення проблеми. Вперше науковий підхід до вивчення феномена «інтернет-залежності» обґрунтувала Кімберлі Янг у 1996 році, яка розмістила на одному з сайтів інтернету тест для виявлення інтернет-залежних осіб. Дослідниця виділила такі первинні ознаки інтернет-залежних осіб:

- Нав'язливе прагнення постійно перевіряти електронну пошту.
- Передчуття наступного сеансу on-line.
- Збільшення часу, що проводиться on-line.
- Збільшення кількості грошей, що витрачаються on-line.
- Кімберлі Янг виділила п'ять типів інтернет-залежності [5]:
- Кіберсексуальна залежність – непереборне ваблення до відвідин порносайтів і заняття кіберсексом.
- Пристрассть до віртуальних знайомств – надмірність знайомих і друзів у Мережі, постійні нові знайомства.